

Przemysław Bartosik
Jarosław Lemański

Inwigilacja Ryszarda Hrywniaka przez Służbę Bezpieczeństwa w latach 1984-1990

Jednym z najważniejszych zadań Służby Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej była neutralizacja wewnętrznej opozycji w kraju. Polegała ona na zwalczaniu działalności niepodległościowej oraz prześladowaniu i inwigilacji obywateli o poglądach sprzecznych z narzucanym przez totalitarne władze systemem wartości i ustrojem. Odrębną sferę zadań SB stanowiło kontrwywiadowcze zabezpieczenie terytorium kraju przed inwigilacją obcych wywiadów wojskowych. Działalność kontrwywiadowcza o charakterze militarnym w okresie zimnej wojny, w stanie stałego zagrożenia wybuchem otwartego konfliktu zbrojnego pomiędzy dwoma przeciwstawnymi blokami militarnymi – „Układem Warszawskim” i NATO – była drugim istotnym kierunkiem działań Służby Bezpieczeństwa w PRL. Z oczywistych względów działania wywiadowcze i kontrwywiadowcze objęte były szczególną klauzulą tajności. Upływ czasu, zmiany ustrojowe, jak i rozpad ówczesnego układu sił umożliwiają obecnie poznanie metod działania służb specjalnych PRL. SB znajdowała się w strukturach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Na poziomie centralnym MSW istniały poszczególne departamenty i biura odpowiedzialne za rozmaite zakresy działań SB. Ich zadania w terenie realizowały odpowiednie wydziały (i inne jednostki) ulokowane w komendach wojewódzkich Milicji Obywatelskiej. Za działalność kontrwywiadowczą w MSW odpowiedzialny był Departament II, któremu podlegały rozmieszczone w komendach wojewódzkich MO wydziały oznaczone tym samym numerem¹.

Podstawową metodą zabezpieczenia się przed penetracją obcego wywiadu było objęcie indywidualnym nadzorem i inwigilacją przez SB wszystkich osób podejrzanych o możliwość podjęcia współpracy z obcymi służbami wywiadowczymi. Każdemu podejrzanemu o współpracę z obcym wywiadem zakładano tzw. kwestionariusz ewidencyjny (KE), potocznie nazywany „teczką”, w którym skrętnie odnotowywano przebieg inwigilacji oraz zebrane informacje. Kwestionariuszem ewidencyjnym w terminologii SB określano sprawy operacyjne zakładane osobom nieprowadzącym

¹ Szerzej o strukturze i organizacji SB w latach 1975–1990 zob. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 3: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 9–60.

wrogiej działalności w chwili rozpoczęcia obserwacji, które jednak w przeszłości były karane za aktywność tego rodzaju lub podejrzano je o możliwość podjęcia takich działań w przyszłości. Celem prowadzenia KE było rutynowe kontrolowanie poczynań osób znajdujących się już wcześniej w zainteresowaniu operacyjnym SB bądź zakwalifikowanych do grupy podejrzanych o wrogą działalność. W żargonie SB osoby poddane inwigilacji określano mianem „figurantów”. Nazwę tę stosowano wobec wszystkich osób sprawdzanych, kontrolowanych, odnotowanych podczas obserwacji, jak i będących przedmiotem intensywnej pracy operacyjnej, czyli „rozpracowania”.

Przy pomocy osobowych źródeł informacji, obserwacji i ewentualnie podsłuchów zbierano wszelkie informacje na temat figuranta KE. Badano jego powiązania, kontakty, by uprzedzić potencjalne wrogie działania. W momencie stwierdzenia wrogiej działalności figuranta KE można było przekształcić w sprawę operacyjnego rozpracowania lub też niekiedy pozyskać figuranta jako osobowe źródło informacji. KE jako forma działań operacyjnych został formalnie wprowadzony w instrukcji o pracy operacyjnej SB z 1970 r., zastępując tzw. sprawę obserwacji operacyjnej. Po zakończeniu obserwacji akta KE archiwizowano w Biurze „C” MSW lub wydziałach „C” podległych jednostek terenowych SB, odpowiedzialnych za archiwizację dokumentacji operacyjnej. Rejestrowano je w dzienniku archiwalnym o sygnaturze II lub niekiedy IV (Instrukcja 1970a). Do prowadzenia KE stosowano formularz EO-17/80, w którego skład wchodziły okładki, wniosek o założenie KE z „arkuszem kronikarskim” jako jego integralną częścią, wykaz osobowych źródeł informacji wykorzystywanych w sprawie, wniosek o zaniechanie prowadzenia KE. Do akt wykorzystywanych w KE dołączano materiały operacyjne SB, głównie wyciągi z uprzednio prowadzonych spraw operacyjnych dotyczące inwigilowanego i doniesienia tajnych współpracowników na jego temat².

W artykule zostanie przybliżony przebieg pracy operacyjnej i działania podjęte w ramach KE na przykładzie konkretnego figuranta. Jako źródło informacji posłuży kwestionariusz ewidencyjny o kryptonimie „Ambasador” dotyczący Ryszarda Hrywniaka, podejrzewanego o interesowanie się sprawami obronności. Kwestionariusz został założony przez Wydział II Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Pile, a ściślej – przez podległy mu Rejonowy Urząd Spraw Wewnętrznych w Wałczu – i obejmuje lata 1984–1990. Teczka ta, zawierająca 69 stron, znajduje się w Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej w Poznaniu³.

Zanim przejdziemy do analizy KE Ryszarda Hrywniaka, należy przybliżyć przyczyny zainteresowania SB jego osobą. Przyszły „figurant” urodził się 16 listopada 1941 r. w Stanisławowie na Kresach Wschodnich. W 1945 r. wraz z rodzicami przybył do Wałcza, gdzie skończył szkołę średnią. W latach 1961–1963 odbywał zasadniczą

² *Słownik terminów [w:] Inwentarz archiwalny – nowy, rozszerzony przewodnik po zasobie przechowywanym w Instytucie Pamięi Narodowej*, <https://inwentarz.ipn.gov.pl/slownik>, dostęp 27 II 2018 r.

³ AIPN Po, 052/566.

służbę wojskową, w czasie której zdobył uprawnienia operatora maszyn ciężkich. Po zakończeniu służby rozpoczął pracę w Wałeckim Przedsiębiorstwie Budowlanym, następnie od 1969 r. pracował w Powiatowym Zarządzie Dróg Lokalnych w Wałczu na stanowisku głównego mechanika. W ramach obowiązków służbowych w latach 1974–1975 był zatrudniony przy budowie dróg dla jednostek wojsk radzieckich stacjonujących w Sypniewie i Bornym Sulinowie.

W czasie tej pracy poznał wielu oficerów Armii Radzieckiej, w tym dowódców oddziałów, z którymi z racji wykonywanych obowiązków miał częste kontakty. Dzięki stałej przepustce uzyskał możliwość swobodnego poruszania się po całym garnizonie wojsk radzieckich. Po zakończeniu w 1975 r. prac przy budowie dróg utrzymywał znajomości z niektórymi oficerami Armii Radzieckiej. Jeździł do jednostek, a wojskowi odwiedzali go również w domu⁴.

Wszystkie te czynniki sprawiły, że niejako automatycznie stał się obiektem zainteresowania SB i był pod jej obserwacją. Jak odnotował wywiad, w 1976 r. Hrywniak przebywał w ZSRR na zaproszenie kuzynki. Podczas pobytu odwiedził wiele miast i spotkał się z kilkoma wysokimi oficerami Armii Radzieckiej, których znał jeszcze z czasów ich pobytu w garnizonie w Polsce. W 1977 r. zwolnił się z pracy w Rejonie Dróg Publicznych w Wałczu, przez pół roku nie pracował, a następnie przez rok prowadził placówkę gastronomiczną w Pile. W 1979 r. odebrano mu jednak zezwolenie na tę działalność. Od tego czasu nigdzie nie pracował i popadł w problemy finansowe. W dalszym ciągu spotykał się z oficerami Armii Radzieckiej, ich kontakty miały głównie charakter towarzysko-handlowy. Prócz wspólnych imprez dokonywał z nimi nielegalnych transakcji, skupując ruble, biżuterię i paliwo. Utrzymywał także kontakty z funkcjonariuszami Milicji Obywatelskiej. Nielegalne transakcje handlowe zapewniały mu środki na utrzymanie.

SB uzyskała informacje, że Hrywniak usiłował nawiązać kontakt z attaché wojskowym ambasady francuskiej w Warszawie w październiku 1979 r. oraz z attaché wojskowym ambasady włoskiej w Warszawie w lutym 1980 r. W czasie tych kontaktów oferował przekazanie informacji dotyczących jednostek Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego zlokalizowanych na terenie województwa pilskiego. Prowadzone przez SB rozpoznanie operacyjne nie wskazywało, aby obce służby wywiadowcze nawiązały z nim współpracę. Posiadane przez SB informacje o zadłużeniu figuranta nie wykluczały, że będzie szukał możliwości zdobycia pieniędzy poprzez oferowanie informacji obcemu wywiadowi. Posiadał już wiedzę o jednostkach radzieckich zdobytą w czasie wcześniejszej tam pracy, a liczne kontakty z oficerami Armii Radzieckiej dawały mu możliwości uzyskiwania szczegółowych informacji o tych obiektach⁵. Mimo że

⁴ AIPN Po, 052/194, t. 2. Analiza dokonana na podstawie materiałów operacyjnych dotyczących figuranta sprawy operacyjnego sprawdzenia krypt. „Cwaniak” oraz niektórych dokumentów o charakterze procesowym, k. 261–262.

⁵ *Ibidem*, k. 263–264.

brakowało konkretnych dowodów na współpracę z obcym wywiadem, jednak posiadana przez Hrywniaka wiedza stwarzała stałe ryzyko jej podjęcia. Dlatego SB zdecydowała się na zastosowanie tak zwanej „kombinacji operacyjnej”. W żargonie resortu oznaczało to prowokację⁶.

22 maja 1980 r. z Hrywniakiem skontaktowali się funkcjonariusze Departamentu II MSW. Podając się za dyplomatów francuskich, wyrazili zainteresowanie posiadanymi przez niego informacjami wojskowymi. Hrywniak przekazał im znane sobie dane odnośnie do lokalizacji oddziałów Armii Radzieckiej w województwie piłskim i na okolicznych terenach, wyposażenia oraz obsady kadrowej tamtejszych jednostek. Zaproponował pozyskanie dalszych informacji na ten temat ze znanego sobie rejonu i zażądał wstępnego wynagrodzenia w wysokości 1500 dolarów USA. W czasie rozmowy z podającymi się za dyplomatów funkcjonariuszami SB przyznał się do prób nawiązania kontaktów z rezydentami wywiadu francuskiego w Warszawie w 1965 r., a kolejny raz w październiku 1979 r. W wyniku przeprowadzonej kombinacji operacyjnej udało się więc SB uzyskać dowody umożliwiające oskarżenie figuranta, dlatego zaraz po spotkaniu został on aresztowany.

30 grudnia 1980 r. Sąd Pomorskiego Okręgu Wojskowego w Bydgoszczy uznał, że skazany dopuścił się usiłowania podjęcia działalności na rzecz wywiadu Francji w celu uzyskania korzyści majątkowych i wydał wyrok skazujący Ryszarda Hrywniaka na 5 lat pozbawienia wolności oraz kary dodatkowe – pozbawienia praw publicznych na 3 lata i konfiskatę 20 proc. mienia⁷. Z przebiegu obserwacji, prowokacji i wreszcie procesu zachowała się bogata dokumentacja przechowywana w Archiwum IPN⁸.

Hrywniak nieco inaczej postrzegał całą sprawę. W wywiadzie udzielonym wiele lat później, w 2009 r., mówił, że został zmanipulowany przez SB i wrobiony w działalność szpiegowską. Jak twierdził, chciał przekazać informacje o jednostkach radzieckich na swoim terenie za granicę, ale motywem jego działania była złość na ogromne nieprawidłowości w rozliczeniach za prace pomiędzy firmą, w której pracował, remontując drogi, a jednostkami Armii Radzieckiej. Przekonywał, że prace wykonywane na rzecz Armii Radzieckiej przynosiły straty i były prowadzone kosztem lokalnej społeczności. Ile w tym tłumaczeniu było prawdy, a ile prób wytłumaczenia się, pozostawimy do rozważenia czytelnikom⁹.

⁶ *Słownik terminów* [w:] *Inwentarz archiwalny...*, <https://inwentarz.ipn.gov.pl/slownik>, dostęp 27 II 2018 r.

⁷ AIPN Po, 052/194, t. 2. Analiza dokonana na podstawie materiałów operacyjnych dotyczących figuranta sprawy operacyjnego sprawdzenia krypt. „Cwaniak” oraz niektórych dokumentów o charakterze procesowym, k. 265–266.

⁸ Spis zachowanych materiałów dostępny na stronie IPN: „Biuletyn Informacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu”. Dane osoby z katalogu osób „rozpracowywanych”. Ryszard Hrywniak, <http://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/83705>, dostęp 5 VI 2019 r.

⁹ *To był układ i prowokacja. O pracy w zgrupowaniu wojsk sowieckich w Borym Sulinowie oraz aresztowaniu przez Służbę Bezpieczeństwa z Ryszardem Hrywniakiem rozmawia Przemysław Bartosik*, „Fakty Wałęckie” 2009, nr 38 (44), s. 12.

W październiku 1983 r. na mocy amnestii Hrywniak został zwolniony z odbywania reszty kary i wyszedł na wolność. Jednak jego przeszłość i powody skazania sprawiły, że po wyjściu stał się niejako automatycznie obiektem zainteresowania SB. Jako osoba skazana za działalność antypaństwową musiał być zgodnie z procedurami objęty kontrolą. W związku z tym 9 lutego 1984 r. Rejonowy Urząd Spraw Wewnętrznych w Wałczu rozesłał zapytania do Biura „C” MSW w Warszawie i Wydziału „C” w Pile, odpowiedzialnych za archiwizację dokumentacji, z prośbą o udzielenie informacji o Hrywniaku oraz jego żonie. W przypadku żony uzyskano informację, że nie figuruje w ewidencji, natomiast co do Hrywniaka otrzymano potwierdzenie, że dotycząca go dokumentacja znajduje się w Pile. 16 lutego 1984 r. wystosowano więc pismo z prośbą o udostępnienie jego dokumentacji¹⁰. W odpowiedzi z 23 lutego 1984 r. kierownik Sekcji „C” w Pile, ppłk Tadeusz Pitura, poinformował RUSW w Wałczu, że materiały te są zastrzeżone i nie mogą być udostępnione, jednocześnie załączył notatkę służbową Wydziału II z niezbędnymi informacjami, która miała być podstawą do założenia KE¹¹.

Przyczyną odmowy udostępnienia pełnej dokumentacji były zapewne zawarte w niej informacje na temat jednostek wojskowych, przekazane przez figuranta podszycującym się pod Francuzów funkcjonariuszom SB. Ich rozpowszechnianie uznano za niecelowe, jednocześnie zadbano o przedstawienie skrótowych informacji umożliwiających założenie KE.

Pismo Wydziału II SB, mające stanowić podstawę do założenia KE, zawierało niezbędne informacje o przeszłości figuranta i wytyczne co do wskazanych działań względem jego osoby. Nakazano, aby w ramach kwestionariusza ewidencyjnego podać go ścisłej kontroli operacyjnej. Jej celem było ustalenie utrzymywanych przez niego kontaktów w miejscu pracy i zamieszkania, a w szczególności wśród oficerów Wojska Polskiego i Armii Radzieckiej, rozpoznawanie przejawianych przez niego zainteresowań problematyką obronności oraz sytuacją społeczno-polityczną w kraju. Zaplanowano też odnotowywanie wyjazdów figuranta w rejon lokalizacji jednostek wojskowych, jak i do innych miast. Analizować też miano sytuację materialną i źródła utrzymania figuranta, mając na uwadze zawierane przez niego nielegalne transakcje handlowe, np. sprzedaż dewiz czy paliwa. Jako dodatkowe środki zapobiegawcze zaplanowano zastrzeżenie Hrywniakowi możliwości wyjazdów zagranicznych i zaplanowano zaewidencjonowanie go jako osobę przewidzianą do internowania na wypadek wojny. Pod pismem podpisał się kierownik Sekcji 4 Wydziału II WUSW w Pile por. Bogdan Latanowicz¹².

W związku z powyższymi informacjami 29 lutego 1984 r. złożony został wniosek o założenie Hrywniakowi kwestionariusza ewidencyjnego. Pod wnioskiem podpisał

¹⁰ AIPN Po, 052/566. Pismo do kierownika Sekcji „C” Wydz[iału] Zabezp[ieczenia] Operac[yjnego] WUSW w Pile, 16 II 1984 r., k. 12–20.

¹¹ *Ibidem*, Pismo do zastępcy szefa RUSW ds. SB w Wałczu, 23 II 1984 r., k. 21.

¹² *Ibidem*, Notatka służbowa, 23 II 1984 r., k. 22–23.

się funkcjonariusz SB prowadzący sprawę, ppor. Andrzej Szymański, a zatwierdził go jego przełożony mjr Zygmunt Stańczyk – zastępca szefa Rejonowego Urzędu Spraw Wewnętrznych ds. Służby Bezpieczeństwa w Wałczu¹³. Wniosek zawierał szczegółowe dane personalne figuranta wraz ze zdjęciem, informacje o wcześniejszym rozpracowywaniu i karalności oraz skrótowo opisany powód założenia kwestionariusza¹⁴. Po założeniu KE opatrzonego kryptonimem „Ambasador” wniosek został wpięty do jego akt. Do akt załączono również dokument o zastrzeżeniu wyjazdów zagranicznych do wszystkich krajów świata¹⁵.

W KE wpięto specjalny druk zawierający „wykaz osobowych źródeł informacji wykorzystywanych w sprawie”. W jego rubrykach wpisano czterech tajnych współpracowników o pseudonimach „Sławek”, „Wicher”, „Jan” i „Leon”. Były to zapewne osoby dobrane spośród licznych TW SB, które miały lub mogły mieć kontakt bezpośredni z Hrywniakiem i mogły przekazywać informacje o jego zachowaniu, działaniach i wypowiedziach¹⁶.

Wszystkie wyciągi, meldunki, notatki służbowe i plany działań były ewidencjonowane i wpinane do KE, stanowiąc jego treść. W teczce KE znajduje się łącznie czternaście notatek służbowych i trzynaście wyciągów z informacji od TW, dwa plany przedsięwzięć i opis planowanego zadania dla TW. Dokumenty te były najczęściej sporządzane odręcznie, rzadziej pisano je na maszynie. Zawsze opatrywano je datą wykonania i podpisem przygotowującego pismo funkcjonariusza SB. Wszystkie te dokumenty stanowiące główną treść KE dokumentującą przebieg obserwacji figuranta zamykają się w przedziale czasowym od 1984 do 1988 r.¹⁷

Pierwszy plan działania w KE „Ambasador” sporządził 14 maja 1984 r. starszy inspektor RUSW w Wałczu kpt. Wojciech Bajkiewicz, który został oficerem prowadzącym sprawę. W planie przedstawiono ponownie skrótowo informacje o figurancie, nadmieniono też że podjął pracę w Rejonie Dróg Publicznych jako referent. SB określiła pięć głównych przedsięwzięć operacyjnych skierowanych na jego osobę. Pierwsze zakładało ustalenie poprzez TW „Sławka”, z kim figurant pracuje w biurze, z jakimi współpracownikami utrzymuje bliższe kontakty towarzyskie, jaki ma zakres obowiązków, oraz stwierdzenie, czy będą z nimi związane wyjazdy służbowe. Zamierzano też ustalić, czy z racji wykonywanych czynności służbowych ma do czynienia z jednostkami Wojska Polskiego i Armii Radzieckiej. Drugie przedsięwzięcie operacyjne polegało na zapewnieniu SB dopływu informacji z miejsca pracy figuranta,

¹³ Zygmunt Stańczyk – pełnił funkcję zastępcy komendanta ds. SB/szefa ds. SB od 1 IV 1983 do 28 II 1989 r., początkowo w stopniu kapitana, później awansowany do stopnia majora. Po nim funkcję tę objął por. Tadeusz Pacanowski, który sprawował ją do 31 I 1990 r., czyli do momentu rozpoczęcia procesu likwidacji SB w Polsce (*Aparat bezpieczeństwa w Polsce...*, t. 3, s. 228).

¹⁴ AIPN Po, 052/566, Wniosek o założenie kwestionariusza ewidencyjnego, k. 6–8.

¹⁵ *Ibidem*, k. 24–25.

¹⁶ *Ibidem*, Wykaz osobowych źródeł informacji wykorzystywanych w sprawie, k. 10.

¹⁷ *Ibidem*, k. 26–67.

dotyczących np. korzystania z urlopu, brania dni wolnych, przeprowadzania ewentualnych transakcji walutowych, handlu paliwem itp. Trzecie zaplanowane przedsięwzięcie operacyjne polegało na zleceniu TW „Wichrowi” zadania dotarcia do figuranta pod pretekstem kupna-sprzedazy biżuterii. Po nawiązaniu kontaktu „Wicher” miał rozpoznać zainteresowanie figuranta jednostkami Armii Radzieckiej z Gorodka i Bornego¹⁸. Czwarte zaplanowane zadanie zakładało pozyskanie osobowego źródła informacji w miejscu zamieszkania figuranta w celu rozpoznania sytuacji rodzinnej, materialnej oraz kontaktów towarzyskich. Piąte zadanie było szablonowe i polegało na zastrzeżeniu figurantowi możliwości wyjazdów zagranicznych. Poszczególne zadania w wyznaczonym czasie wykonać mieli ppor. Andrzej Szymański oraz jego przełożony st. insp. RUSW w Wałczu kpt. Wojciech Bajkiewicz¹⁹.

W odpowiedzi na wyznaczone w planie działania pierwszą notatkę służbową sporządził 7 maja 1984 r. ppor. Szymański. Dotyczyła ona spotkania z TW „Sławkiem”, który przekazał mu informacje o charakterze pracy Hrywniaka, jego przełożonym i współpracownikach oraz sytuacji w zakładzie pracy. Dodatkowo podał kilka informacji z życia osobistego figuranta, w tym o jego złych relacjach z żoną²⁰. W kolejnej notatce służbowej z czerwca 1984 r. kpt. Bajkiewicz wspominał o niestwierdzeniu podejrzanej aktywności figuranta w czasie trwających ówczesznie dużych ćwiczeń wojskowych. Opisywał charakter wykonywanych przez niego prac biurowych oraz zwrócił uwagę na krążące w zakładzie plotki, że Hrywniak „siedział w więzieniu za machlojki, jakie miał z Rosjanami”²¹.

Następna notatka służbowa z końca lipca 1984 r. dotyczyła realizacji kolejnego przedsięwzięcia operacyjnego z planu zadań, a mianowicie zebrania informacji przez TW „Wichra”. Przekazał on dane o sytuacji w miejscu pracy figuranta, poinformował, że nie zauważył, aby utrzymywał kontakty z żołnierzami Armii Radzieckiej czy wyjeżdżał do miejsc, gdzie stacjonują ich jednostki. Za istotne uznał jednak zwrócenie uwagi na fakt, że Hrywniak spotyka się często ze swoim kolegą z Jastrowia, który zajmuje wysokie stanowisko w zakładzie produkującym betony, podał jego nazwisko i jednocześnie poinformował, że kolega ten stara się o pozwolenie na wyjazd czasowy do Wielkiej Brytanii. Informacja ta zainteresowała prowadzącego sprawę, dlatego wyznaczył odrębne zadania związane z rozpoznaniem wspomnianego kolegi i sprawdzeniem, czy istotnie stara się o pozwolenie na wyjazd zagraniczny²².

¹⁸ Gorodek i Borne – potoczne nazwy miejscowości Kłomino i Borne Sulinowo, w których stacjonowały duże zgrupowania Armii Radzieckiej. Osada leśna Kłomino, nazywana przez Rosjan Grodek lub Gródek, znajduje się w pow. szczecineckim (w województwie zachodniopomorskim), gm. Borne Sulinowo, ok. 12 km od miasta Borne Sulinowo.

¹⁹ AIPN Po, 052/566, Plan przedsięwzięć operacyjnych do kwestionariusza ewidencyjnego krypt. „Ambasador”, nr ewid. 6177, 14 V 1984 r., k. 26–28.

²⁰ *Ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Sławkiem”, 7 V 1984 r., k. 29–30.

²¹ *Ibidem*, Notatka służbowa, 8 VI 1984 r., k. 31.

²² *Ibidem*, Notatka służbowa, 25 VII 1984 r., k. 32–33.

W tym celu TW „Wichrowi” wyznaczono zadanie monitorowania relacji figuranta ze wspomnianym kolegą²³ oraz wysłano pismo do WUSW w Pile zapytaniem, czy osoba ta znajduje się w ich zainteresowaniu oraz czy rzeczywiście ubiega się o wyjazd za granicę²⁴. Miesiąc później oficer prowadzący spotkał się osobiście z Hrywniakiem. W rozmowie figurant opowiedział mu o swojej pracy i planach życiowych, potwierdził informacje o problemach w porozumieniu się z żoną. Zapewnił funkcjonariusza SB, że nie zamierza prowadzić żadnej wrogiej działalności. Został też przez niego ostrzeżony o konsekwencjach takich działań. Z rozmowy tej została sporządzona odpowiednia notatka służbowa, którą wpięto do dokumentacji kwestionariusza ewidencyjnego²⁵.

Przez około cztery lata – od rozpoczęcia obserwacji figuranta w 1984 r. do początku 1988 r. – trwała dość intensywna jego obserwacja. Świadczą o tym wpięte do kwestionariusza notatki służbowe i wyciągi z rozmów z TW. Zbierano wszystkie napływające informacje, zarówno z oficjalnych źródeł, jak i od informatorów. Często dane pozyskiwano też z placówek SB w innych miejscowościach. Wszystkie informacje uznane za przydatne odnotowywano w KE figuranta. Starano się analizować je pod kątem ich znaczenia, tak aby ustalić, czy figurant interesuje się sprawami obronności, czy ma dostęp do takich informacji, czy utrzymuje kontakty z ludźmi, którzy mogą mu je przekazać, oraz – co najważniejsze – czy ma kontakt z obcym wywiadem. Odnotowywano również informacje dotyczące życia prywatnego, np. jak kształtuje się pożycie małżeńskie, z kim utrzymuje kontakty, kiedy bierze dni wolne w pracy, gdzie wyjeżdża, czym zajmuje się w czasie wolnym i wreszcie ile wynoszą jego dochody. Poprzez informatorów pozyskiwano też informacje o jego poglądach politycznych.

Często odnotowywano sprawy pozornie błahe, które mogły być przydatne w przyszłości lub w przypadku zaobserwowania wrogiej działalności. Przykładem takich informacji było np. odnotowanie w 1987 r. faktu pozyskania przez figuranta samochodu marki Fiat 125p. Spisano jego kolor i numer rejestracyjny. Informacja taka miała znaczenie, gdyż samochód ułatwiał przemieszczanie się i komplikował ewentualne śledzenie²⁶. Trudno się oprzeć wrażeniu, że niektóre informacje przekazywane przez TW emanują niechęcią do figuranta – konfidenci formułowali je tak, jakby chcieli mu zaszkodzić, przedstawiając go w jak najgorszym świetle. Przykładem takiego zlepku informacji mniej i bardziej istotnych, okraszonych dużą dawką antypatii do figuranta, jest jeden z wyciągów z rozmów przeprowadzonych z TW „Sławkiem”. Podaje on, że Ryszard Hrywniak zatrudniony w Rejonie Dróg Publicznych w Wałczu w dziale administracyjnym stara się o stanowisko zastępcy kierownika warsztatu, w którym kiedyś pracował. W tym celu utrzymuje bliskie relacje towarzyskie z dyrektorem tego przedsiębiorstwa i często spożywa z nim alkohol. TW wzmiankuje nawet, że 20 paździer-

²³ *Ibidem*, Zadanie dla TW „Wichra”, k. 36.

²⁴ *Ibidem*, Pismo do naczelnika Wydziału II WUSW w Pile, 10 IX 1984 r., k. 38.

²⁵ *Ibidem*, Notatka służbowa, 20 VIII 1984 r., k. 34–35.

²⁶ *Ibidem*, Notatka służbowa, 25 VII 1987 r., k. 34.

nika 1984 r. razem z dyrektorem udał się do lasu na grzyby i podczas tego wypadu przebywali też w jednostce Armii Radzieckiej w Nadarzycach w celach handlowych. W dalszej części relacji TW „Sławek” wspomina o problemach rodzinnych Hrywniaka i jego kontaktach pozamałżeńskich oraz pisze, że w swoim domu wynajmuje on pokój muzykowi, który gra na dancingach²⁷. Oczywiście informacja o lokatorze została sprawdzona przez prowadzącego sprawę. Oficer SB ustalił, że mężczyzna ten nie jest tam zameldowany, tak jak nakazywały ówczesne przepisy. Odnotował też, że lokatora należy sprawdzić w ewidencji operacyjnej SB oraz zbadać możliwość wykorzystania operacyjnego do obserwacji figuranta²⁸.

TW „Sławek” był źródłem wielu danych o figurancie. Pracowali razem w zakładzie i miał z nim częsty kontakt. Z podawanych przez niego informacji można wysnuć wniosek, że był mu nieprzychylny. W swoich donosach przedstawiał go w złym świetle, nie podając jednocześnie istotnych przykładów wrogiej działalności. Większość jego wypowiedzi utrzymana jest w tej tonacji²⁹. Wyjątek od tej reguły stanowi tylko jeden przekaz z kwietnia 1985 r. TW „Sławek” informuje tam o pozytywnych zmianach w życiu figuranta. Podaje, że Hrywniak nadal pracuje w dziale administracji oraz poprawił relacje z żoną³⁰.

Niezbyt przychylnie dla figuranta były również informacje przekazywane przez TW „Felka”, który akcentował, że Hrywniak jest wrogo ustosunkowany do obecnej rzeczywistości, wspominał o przywłaszczeniu sobie przez niego mienia państwowego w postaci desek i podkreślał bardzo dobre rozeznanie terenu w lasach w okolicy Sypniewa, gdzie stacjonowały jednostki Armii Radzieckiej. Zaobserwował to podczas wspólnej wyprawy na grzyby³¹.

Zupełnie inaczej wyglądały informacje pozyskiwane od TW „Jana”, prawdopodobnie przełożonego lub współpracownika Hrywniaka. Przekazywał on wprawdzie liczne dane na temat tego, czym się zajmuje i jakie obowiązki ma w pracy figurant, jednak jego doniesienia miały pozytywny charakter. Często chwalił jego profesjonalizm, zdyscyplinowanie i zaangażowanie w rozwiązywanie problemów firmy, podkreślał operatywność. Informował, że w związku z pracą ma kontakt z jednostkami wojskowymi, jednocześnie zaznaczał, że wykorzystuje dawne znajomości z wojskowymi dla załatwienia rozmaitych spraw dla zakładu pracy. W tle swoich przekazów pomiędzy pochwałami zaznaczał niekiedy marginalnie negatywne nastawienie Hrywniaka do ówczesnej rzeczywistości politycznej, podkreślając jednocześnie, że nie ma to wpływu na jego pracę³². W jednej z wypowiedzi z lipca 1986 r. wspomina, że Hrywniak załatwia dla

²⁷ *Ibidem*, Wyciąg z informacji od TW „Sławka”, 9 XI 1984 r., k. 39.

²⁸ *Ibidem*, k. 39–40.

²⁹ *Ibidem*, Notatki służbowe i wyciągi z informacji od TW „Sławka”, k. 29–30, 41, 58.

³⁰ *Ibidem*, Wyciąg z informacji od TW „Sławka”, 24 IV 1985 r., k. 46.

³¹ *Ibidem*, Wyciągi z informacji od TW „Felka”, 15 X 1986 r., 29 I 1987 r., k. 55–57.

³² *Ibidem*, Wyciągi i notatki służbowe z rozmów i spotkań z TW „Janem”, k. 44, 47, 50, 52–54.

zakładu, w którym pracuje, spychacz poprzez jednostkę wojskową w Poznaniu. W wolnym czasie zajmuje się warzywnictwem, zbudował wspólnie z kolegą dwie szklarnie z folii i hoduje pomidory. Zaznacza też, że nie wypowiada się negatywnie o władzy, a nawet pochwalił urzędy, które przydzieliły mu pożyczkę na remont mieszkania³³.

Prócz informacji od zaangażowanych w sprawę na stałe TW napływały niekiedy przekazy i notatki służbowe z innych źródeł, od TW, którzy przypadkowo mieli kontakt z Hrywniakiem i zauważyli zdarzenia warte odnotowania. Notatki takie włączano do akt KE, a zawarte w nich informacje próbowano zweryfikować lub porównać z posiadanymi. Na przykład w sierpniu 1984 r. otrzymano informację od TW „Urbana”, że tuż przed ćwiczeniami wojskowymi „Lato 84” widział Hrywniaka w barze w Nadarzewicach, a więc w rejonie blisko wojskowego lotniska i poligonu. Był on tam w obecności człowieka, który prawdopodobnie służył w milicji, i obaj przyjechali z kierunku Bornego Sulinowa, a więc z miejsca lokalizacji bazy wojskowej³⁴. Inna informacja tego typu pochodziła od TW „Kowalskiego”, który donosił, że widział Hrywniaka, jak w listopadzie 1985 r. przebywał w miejscowości Głowaczewo w obecności kilku obywateli RFN³⁵.

Z wszystkich tych informacji funkcjonariusz prowadzący sprawę musiał wybrać najistotniejsze i ocenić figuranta pod względem zagrożenia wywiadowczego. Jednocześnie na ich podstawie gromadził dane o pracy zawodowej, życiu prywatnym i poglądach inwigilowanego. Pozornie mało istotne szczegóły z jego życia mogły być przydatne w dalszym rozpracowywaniu lub powiązane ze sobą dawały szerszy kontekst obserwacji.

3 lutego 1986 r. prowadzenie KE o kryptonimie „Ambasador” nr 6177, dotyczącego Hrywniaka, przejął od Wojciecha Bajkiewicza nowy oficer – ppor. Czesław Świercz, co zostało odnotowane w odpowiednim meldunku wpiętym do KE³⁶.

Podczas inwigilacji poszczególne wydziały i komórki SB odpowiedzialne za różną dziedzinę życia obywateli wymieniały się informacjami, jeśli figurant znalazł się w obrębie zainteresowania więcej niż jednego wydziału WUSW, podległego określonemu departamentowi. Sytuacja taka nastąpiła również w przypadku Hrywniaka. Miał on smykałkę do handlu i – jak to się ówczesnie nazywało – „załatwiania” różnych rzeczy w drodze wymiany. Poza pracą w państwowej firmie angażował się dodatkowo w prywatną działalność zarobkową. W okresie PRL działalność taka, choć tolerowana na małą skalę, spotykała się raczej z niechęcią i podejrzliwością ze strony władzy. Dlatego też wszelkie objawy prywatnych inicjatyw gospodarczych były bacznie obserwowane. W notatkach służbowych i raportach od TW dotyczących Hrywniaka odnotowywano więc fakty takich drobnych działań, jak np. handel z Rosjanami czy założenie szklarni do uprawy pomidorów na własnej posesji.

³³ *Ibidem*, Wyciąg nr 3 z informacji operacyjnej uzyskanej od TW „Jana”, 20 VI 1986 r., k. 53.

³⁴ *Ibidem*, Wyciąg z informacji operacyjnej TW „Urbana”, 16 VIII 1984 r., k. 37.

³⁵ *Ibidem*, Notatki służbowe ze spotkania z TW „Kowalskim”, 9 XII 1985 r., k. 48–49.

³⁶ *Ibidem*, Raport, 3 II 1986 r., k. 51.

Ostatecznie zainteresowała się też jego działaniami sekcja przestępstw gospodarczych RUSW w Wałczu. W wyciągu z notatki służbowej tej sekcji z grudnia 1987 r. wpiętym do jego KE odnotowano, że zajmuje się on wraz z żoną nielegalną produkcją swetrów dla celów zarobkowych. W notatce opisano sposób i miejsce zdobywania niezbędnej do produkcji włóczki oraz odnotowano osobę, która zajmuje się rozprawdaniem owej dzianiny³⁷. Sprawa ta zainteresowała prowadzącego KE ppor. Świercza. Przeanalizował ją i ustalił nazwiska osób, z którymi figurant prowadził interesy, dowiedział się też, jak odbywa się współpraca i w jakich sklepach rozprawdane są nielegalnie produkowane swetry. Informacje te zamieścił w notatce służbowej z 27 stycznia 1988 r.³⁸

W lutym 1988 r. oficer prowadzący KE sporządził kolejny plan przedsięwzięć operacyjnych wymierzonych w Hrywniaka. Choć dość obszerny, mieszczący się na 4 odrębnie napisanych stronach, nie wnosił on w zasadzie niczego nowego. We wstępie ppor. Świercz opisał skrótowo przyczyny założenia KE i jego obecną sytuację w świetle pozyskanych informacji. Zaznaczył również, że w związku z prowadzeniem prywatnej działalności produkcyjno-handlowej figurant znalazł się zainteresowaniu sekcji przestępstw gospodarczych RUSW w Wałczu. W głównych punktach planu przewidziano kontynuowanie obserwacji Hrywniaka oraz rozpoznanie jego kontaktów handlowych i towarzyskich, a także kontaktów z wojskowymi. Poza tym przewidziano kontrolę wyjazdów i terminów urlopów figuranta, zwłaszcza w okresie trwania ćwiczeń wojskowych. W dalszym ciągu planowano monitorowanie sytuacji rodzinnej i stanu majątkowego figuranta, a także zalecono kontrolę korespondencji pocztowej z innymi krajami³⁹.

Choć plan wyznaczał kontynuację wielokierunkowej inwigilacji figuranta, w sprawie zapanowała stagnacja. Po sporządzeniu tego dokumentu do teczeki KE wpięto tylko jedną notatkę służbową, w której oficer prowadzący informował, że żona figuranta złożyła wniosek o wydanie paszportu w celu wyjazdu na wycieczkę do Portugalii. W notatce zawarł informacje o żonie Hrywniaka oraz opisał szczegóły organizowanej wycieczki⁴⁰.

Brak w KE danych potwierdzających prowadzenie przez SB działań wobec Hrywniaka zaniepokoił kontrolującego dokumentację przełożonego. W odrębnie sporządzonej notatce z 2 lipca 1989 r. na odwrocie jednej ze stron planu przedsięwzięć napisał do prowadzącego sprawę ppor. Świercza, że od 16 miesięcy nie jest prowadzona kontrola figuranta, nakazał uzupełnienie dokumentacji, opracowanie nowego planu i zalecenie zadań dla pracowników SB z pionu V (gospodarczego). Termin realizacji tego zadania wyznaczył na 25 września 1989 r. Pod tą notatką

³⁷ AIPN Po, 052/566. Wyciąg z notatki służbowej PG RUSW w Wałczu, 29 XII 1987 r., k. 60.

³⁸ *Ibidem*, Notatka służbowa, 27 I 1988 r., k. 61.

³⁹ *Ibidem*, Plan przedsięwzięć operacyjnych do kwestionariusza ewidencyjnego krypt. „Ambasador”, nr ewid. 6177, 22 II 1988 r., k. 62–65.

⁴⁰ *Ibidem*, Notatka służbowa, 1 IV 1988 r., k. 67.

widoczna jest kolejna, datowana na 10 listopada 1989 r., w której kontrolujący dokumentację KE stwierdził, że nie wykonano jego zaleceń i wyznaczył ostateczny termin ich realizacji na 15 grudnia 1989 r. Pod poleceniami widoczny jest tylko nieczytelny podpis i pieczętka służbowa zastępcy szefa Rejonowego Urzędu Spraw Wewnętrznych ds. Służby Bezpieczeństwa w Wałczu⁴¹. W okresie tym funkcję tę pełnił por. Tadeusz Pacanowski⁴².

Polecenia kontrolującego nie zostały jednak wykonane, a sprawa dalszej inwigilacji Hrywniaka utknęła w miejscu. Główną przyczyną tego stanu były zachodzące w Polsce przemiany polityczno-ustrojowe. Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. rozpoczął się proces rozkładu PRL i jej struktur bezpieczeństwa. W związku z tym dni SB jako głównego narzędzia w aparacie ucisku były również policzone, z czego zdawali sobie sprawę pracujący w niej funkcjonariusze. Nie wpływało to pozytywnie na ich morale i zaangażowanie w pracy. Zaprzestano prowadzenia wielu mniej istotnych spraw, skupiając się na ważniejszych, rozpoczęto redukcję i wymianę kadry, zapoczątkowano zmianę kierunków działania tej służby. Proces ten zakończył się ostatecznie rozwiązaniem SB w 1990 r. i utworzeniem na jej miejsce Urzędu Ochrony Państwa.

Mimo to KE dotyczący Ryszarda Hrywniaka ma formalne zakończenie. 31 stycznia 1990 r. do akt kwestionariusza wpięto dokument, w którym przedstawiono analizę prowadzonej od 1984 r. sprawy. Nie stwierdzono, aby figurant wyrażał zainteresowanie problematyką obronną i militarną albo utrzymywał kontakty z przedstawicielami obcego wywiadu. W związku z czym kontynuowanie tej sprawy uznano za niecelowe. Pod analizą podpisał się prowadzący KE por. Czesław Świercz, a zatwierdził ją jego przełożony, wspomniany już por. Tadeusz Pacanowski. Sprawę zamknięto, dokumentację teczki KE ponumerowano i przekazano do Wydziału „C” WUSW w Pile, czyli do pionu odpowiedzialnego za archiwizację dokumentów⁴³. W późniejszych latach jako dokument o znaczeniu już tylko historycznym została przekazana do Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu.

Podsumowanie

Sprawa inwigilacji Ryszarda Hrywniaka w ramach tzw. kwestionariusza ewidencyjnego jest jednym z wielu przykładów obrazujących sposób i metody działania SB wobec osób podejrzanych o możliwość prowadzenia wrogiej działalności przeciwko

⁴¹ *Ibidem*, k. 66.

⁴² *Aparat bezpieczeństwa w Polsce...*, t. 3, s. 228.

⁴³ AIPN Po, 052/566, Analiza materiałów kwestionariusza ewidencyjnego krypt. „Ambasador”, nr 6177, k. 68–70.

Inwigilacja Ryszarda Hrywniaka przez Służbę Bezpieczeństwa w latach 1984–1990

IPN Po 052/566
945/11

Pila, dnia 1985-10-12 33
22 45

WOJEWÓDZKI URZĄD
SPRAW WYKONAWCZYCH
w Pile

- TAJNE SPEC. ZNACZENIA -
Rz. pojedynczo

L. d. G-XII-00298/85

*Tau kasa nauk
Dowody stoją
19.10.1985*

WYCIĄG

z informacji operacyjnej uzyskanej od tw ps "JAN"
z dnia 1985-10-05.

"... Ob. Hrywniak z pracy zawodowej wywiązuje się wzorowo, aczkolwiek w mowie w stosunku do rzeczywistości jest bardzo wrogo ustawiony. W czasie dyskusji przyjmuje zawsze pozycję krytykanką do wszystkich posunięć rządowych lu partyjnych. Bez większej motywacji i argumentacji przyjmuje pozycję negatywną co jest zastanawiające, że w pracy jest wzorowym pracownikiem, a w domu wzorowym mężem. Jedyną argumentacją to to, że w przeszłości zrobiono krzywdę jemu ojcu a później jemu i bratu. W okolicie poligonów wojsk radzieckich wybrał się kilkakrotnie na grzyby, dobrze znańe są mu te tereny..."

1.dz.m. 001037 /WM/LF/85

POR. W. MALICKI *W. Malicki*

85 r 85
439/85

Wyciąg z informacji operacyjnej uzyskanej od TW „Jana” z 1985 r. (AIPN Po)

PRL i jej strukturom militarnym czy politycznym. Figurant tej sprawy był skazany za usiłowanie ujawnienia informacji o znaczeniu obronnym obcemu wywiadowi, co dawało podstawy do jego późniejszej inwigilacji. W toku trwającej od 17 marca 1984 do 31 stycznia 1990 r. obserwacji nie udało się zdobyć żadnych dowodów działalności antypaństwowej, godzącej w ówczesny ustrój lub jego struktury obronne.

Mimo to z pomocą tajnych współpracowników skrzętnie gromadzono wszelkie informacje o życiu prywatnym figuranta, zwłaszcza te, które mogłyby go pogрузić lub przedstawić w złym świetle. Odnotowywano, z kim się spotykał, zapisywano wypowiedzi, w których krytykował ówczesne władze i ustrój, utrwalano mniej chlubne epizody z życia, aż po działania w szarej strefie gospodarki PRL. Taki zbiór skrupulatnie

„Z A T W I E R D Z A M” *Katow*, dnia *29.02* 19*84* r.

**ORZĘDZENIE REJONOWEGO
URZĘDU SPRAW WNETRZNYCH
dla Służby Bezpieczeństwa
w Katowicach**
(podpis i pieczęć)
mjr mgr Zdzisław Sędziak

Dnia *29.02* 19*84* r.

T A J N E
spec. znaczenia
Nr ewidencyjny *6174*

W N I O S E K
o założenie kwestionariusza ewidencyjnego

I. DANE PERSONALNE

Nazwisko i imię *HRYWNIAK Ryszard*

Nazwisko poprzednio używane lub pseudonimy _____

Imiona rodziców *Jan, Stefania z d. Horodycka*

Nazwisko panińskie (u mężatek) _____

Data i miejsce urodzenia *16.11.1947r. Stanisławów*

Poprzednie miejsce zamieszkania _____

Narodowość *polka* Obywatelstwo *polskie*

Rysopis: wzrost *sredni* oczy *niebieskie* włosy *ciemne*
znaki lub cechy szczególne *brak*

Stan cywilny *awanty* wykształcenie *srednie*

Zawód wyuczony *karzarnik* zawód wykonywany *informat*

Miejsce pracy (nazwa i adres m. pracy) *Rejon Eksploatacji Drog Północnej Katowice*

Poprzednie miejsce pracy *Katowice Państwowe Centrum Analizy i Testów
ul. Armii Krajowej 85*

Przynależność partyjna *nie*

Przynależność organizacyjna *nie należy*

Pierwsza strona wniosku o założenie kwestionariusza ewidencyjnego na Ryszarda Hrywniaka z 1984 r. (AIPN Po)

gromadzonych informacji mógł być później wykorzystywany przez SB do rozmaitych celów. Nawet jeśli nie udowodniono figurantowi żadnej konkretnej winy, zawsze można było za pomocą pozyskanych informacji szantażować go w celu pozyskania go na tajnego współpracownika, o ile byłby do tego kiedyś przydatny.

Skrętnie gromadzenie informacji o obywatelach, pod różnymi pretekstami, zmierzało do utworzenia idealnego, z punktu widzenia ówczesnych władz, społeczeństwa, w którym wszyscy wzajemnie na siebie donoszą, a w centrum przepływu tych informacji znajduje się Służba Bezpieczeństwa PRL. Przemiany ustrojowe i polityczne w Polsce przerwały ten proces. Przykład KE dotyczącego Ryszarda Hrywniaka doskonale to obrazuje. Od 1988 r. praktycznie zaprzestano jego inwigilacji, aby oficjalnie zamknąć sprawę z początkiem 1990 r., wskazując na brak dowodów na jego wrogą działalność. Gdyby nie rozpad struktur SB powodowany zmianami ustrojowymi, prawdopodobnie nie zaprzestano by prowadzenia sprawy, która dawała możliwość zbierania informacji o figurancie i jego otoczeniu. Podobnych spraw było zapewne wiele.

Przemysław Bartosik
Jarosław Lemański

The Surveillance of Ryszard Hrywniak by the Security Service between 1984–1990

Summary

The article presents one of the methods of citizens' surveillance by the communistic Security Service (SB) in the People's Republic of Poland. An example is the case of Ryszard Hrywniak, who was a resident in the town of Wałcz. He was convicted for attempting to disclose military information to foreign intelligence. After imprisonment, he was a suspected person and put under surveillance by the communistic Security Service between 1984–1990. The so-called Questionnaire Information (EC) with the code name 'Ambassador', in which collected information was recorded during the course of surveillance. The main sources of information were reports of secret collaborators and observations of SB officers. Throughout the surveillance period the evidence of spy activity could not be obtained. The Special Services collected much information about his private life activities and interests. The registration questionnaire of R. Hrywniak was completed due to lack of evidence for its anti-state activities. Collected documentation is currently in the Archive of the Institute of National Remembrance in Poznań.

Key words: Registration questionnaire, Security Service, Wałcz, Ryszard Hrywniak, figurehead, secret collaborator, counterintelligence